
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9(477)

Є.М. Блажівський

кандидат юридичних наук
Національна академія прокуратури України

МОНІТОРИНГ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Статтю присвячено аналізу місця, ролі та значення кримінологічного моніторингу в системі протидії злочинності і його механізмі, а також визначенню основних умов його запровадження.

Ключові слова: кримінологічний моніторинг, протидія злочинності, кримінальне законодавство, регіональні особливості.

У кримінології давно вже стало аксіомою, що перед прийняттям соціально значущого рішення, що може так чи інакше негативно позначитися на рівні злочинності, негативно вплинути на її зростання, фактори, що її зумовлюють, необхідним є проведення наукового дослідження [9, с. 11].

У його межах можна визначити цілі й завдання, гіпотези, межі об'єкта та етапи вивчення, методи збору необхідної інформації, послідовність дій і обробки отриманих результатів. Останнім часом вчені в галузі кримінології і кримінального права відстоюють думку про необхідність проведення кримінологічної експертизи, що обов'язково повинна передувати прийняттю нових законів, рішень владних структур, які можуть впливати на багато сторін життєдіяльності людей, забезпечення їхньої безпеки [7, с. 31].

Поняття, зміст, критерії та інші вимоги, що висувуються до кримінологічних досліджень, добре відомі й розроблені в науковому плані. На цій ниві плідно працювали та продовжують це робити вітчизняні й зарубіжні кримінологи, зокрема: Г.А. Аванесов, А.І. Алексєєв, О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, С.Є. Віцин, В.В. Голіна, О.І. Гуров, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалинський, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, І.І. Карпець, О.Г. Колб, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, О.А. Мартиненко, Г.М. Мінковський, В.М. Попович, О.Б. Сахаров, Г.А. Туманов, П.Л. Фріс, О.Н. Ярмиш та ін.

Наукові засади кримінологічних досліджень дають змогу всебічно вивчити масштаби поширення негативного соціального

явища злочинності в цілому, його регіональні особливості, найнебезпечніші й поширені форми та види, пізнати причинний комплекс, дослідити особливості характеристики особистості злочинця, розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо запобігання й протидії.

У ході кримінологічного дослідження послідовно перевіряються сформульовані гіпотези, обираються способи та прийоми збору й обробки інформації, визначаються межі емпіричної бази, дотримуються вимоги репрезентативності та інші умови, які є обов'язковими для одержання об'єктивних результатів і за необхідності можуть бути порівнянні з аналогічними дослідженнями в інших регіонах.

У цей час замість звичного й розробленого в науці кримінології поняття "кримінологічне дослідження" усе частіше як учені, так і практики вживають термін "моніторинг", причому в різних словосполученнях і словоформах. Найбільш часто він застосовується, коли мова йде про необхідність проведення моніторингу ситуації зі злочинністю або моніторингу ефективності протидії злочинності [8, с. 67–92].

У зв'язку із цим видається, що необхідно з'ясувати сутність самого поняття моніторингу, його розуміння й застосування, тому що різночитання в теоретичному плані на практиці приводить до неправильної оцінки і, як наслідок, до помилкових висновків, які, у свою чергу, позначаються на прийнятті неправильних рішень. Наведене зумовлює мету написання цієї статті.

Відразу треба зазначити, що жоден тлумачний словник, жодна пошукова система в Інтернеті не дає роз'яснення терміна "моніторинг" стосовно злочинності. Він час-

то запозичується з інших галузей знань, супроводжується відповідними роз'ясненнями, тлумаченням і необхідним коментарем. Уже тут синтезується перша складність у тому, що зміст, вкладений у поняття моніторингу, може в різних дослідників розходитися залежно від підходу й наукового інтересу.

У широкому значенні під моніторингом розуміють спеціально організоване систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їхньої оцінки, контролю та прогнозу [1, с. 147]. Найчастіше вживають поняття моніторингу, коли мова йде про спостереження за станом навколишнього середовища (атмосфери, гідросфери, ґрунту, рослинного покриву, а також техногенних систем) з метою їх прогнозу й охорони.

У природознавстві розрізняють глобальний, регіональний і локальний рівні моніторингу. Він проводиться за допомогою телевізійних зображень, фотографій, багатоспектральних знімків тощо, одержуваних з космічних апаратів, а також шляхом збору даних з наземних і морських станцій. Космічний моніторинг дає змогу оперативно виявляти вогнища й характер змін навколишнього середовища, простежувати інтенсивність процесів і амплітуди екологічних зрушень, вивчати взаємодії техногенних систем.

Але коли мова йде про моніторинг складних соціальних явищ, то немає таких можливостей і чітких критеріїв, що дають змогу відслідковувати динаміку й тенденції їхньої зміни. Це можливо тільки завдяки систематичному проведенню всебічних досліджень у межах розроблених програм і застосуванню відповідних методик.

Сучасна наука тлумачить "моніторинг" як постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або первісним пропозиціям (у зв'язку з господарською діяльністю спостереження, оцінювання й прогноз стану навколишнього середовища) [4, с. 8]. Як впливає з визначення, під моніторингом розуміють спостереження, оцінювання й прогноз стану певного об'єкта (від латинського слова "monitor", тобто застережливий). Додавши синоніми, в один ряд можна поставити й такі значення: нагадування, нагляд, спостереження.

Можна по-різному ставитися до використання в цей час нових модних слів і виразів у кримінології та інших галузевих науках, але при цьому необхідно усвідомити суть цього поняття, одноманітно застосовувати його значення, усю сукупність ознак, що його характеризують.

На думку кримінологів, кримінологічний моніторинг включає:

- визначення теоретичних понять, цілей і завдань, методів дослідження;
- соціальну ситуацію в регіоні, методику визначення рівня й тенденцій її зміни;

- кримінальну ситуацію (кримінологічні характеристики причинного комплексу злочинності; характеристики злочинців; характеристики системи запобіжного впливу) [6, с. 409].

Із цього підходу до визначення моніторингу випливає, що для встановлення рівня злочинності в цілому та її якісного складу, визначення всіх характеристик та інших соціальних показників необхідні відповідні фахівці в галузі статистики, математики, кібернетики, психіатрії, психології, соціології.

Для проведення іншої частини моніторингу потрібні кримінологи, юристи зі знанням кримінального, кримінально-виконавчого права, юридичної психології тощо. Як правило, при проведенні моніторингу криміногенної ситуації або якогось соціального явища використовують знання ряду галузей, які дають змогу одержати комплексну оцінку. Це особливо важливо, коли мова йде про складні й багатовірневі явища та різні прояви злочинності. Тут яскраво виявляється поки що нерозв'язна складність зі створення такого колективу вчених, які змогли б організувати й провести, а головне, одержати об'єктивні результати та здійснити аналіз на основі єдиних методик, з використанням порівнянних технік.

Традиційно моніторинг проводять окремо фахівці, що вивчають патологічні процеси; юристи, які досліджують показники, що характеризують злочинність, причини, відповідальність і покарання за всі види кримінальних проявів; соціологи, які встановлюють параметри негативного соціального явища криміногенності різних вікових категорій і соціальних верств населення в суспільстві тощо. Тому отримані результати після проведеного моніторингу важко порівняти, висновки бувають занадто різними, а пропозиції нерідко виявляються діаметрально протилежними.

Це спричинено також рядом таких невивірених питань:

- немає єдиних критеріїв проведення кримінологічного моніторингу в сучасному світі, що динамічно змінюється;
- не вироблений механізм його реалізації, відсутній також однаковий підхід до оцінювання його результатів;
- відсутні правові акти, які б стали нормативною основою й повно регламентували порядок проведення моніторингу на державному та регіональному рівнях;
- дотепер не розроблена єдина шкала оцінювання ефективності превентивної діяльності, основні критерії, за якими можна було б порівнювати позитивні результати профілактичної роботи, проведеної освітніми, медичними установами, системою правоохоронних органів, громадськими та іншими організаціями, тією чи іншою мірою задіяними в протидії злочинності.

Не вирішеними залишається також багато інших проблем. Наприклад, дуже часто параметри й основні напрями моніторингу обираються на розсуд тих осіб, хто його буде проводити, виходячи з відомчих інтересів або вузько сформульованих завдань.

Тому зараз у країні при всій очевидності небезпеки злочинності так і не проведений суцільний моніторинг, який би дав змогу назвати справжні масштаби її поширення, встановити точний рівень кримінальної ураженості населення.

Дані моніторингу, проведеного по лінії громадських правозахисних організацій, у разі розходяться з результатами кримінологічного вивчення характеристики злочинності й соціологічних досліджень за замовленням правоохоронців.

Ще складнішими є справи, коли мова йде про порівняння отриманої інформації проведених моніторинрів в окремих регіонах. Позначається не тільки вибір різних параметрів, підходів, технічних прийомів і методів при проведенні моніторингу, а й неоднаковий рівень підготовки фахівців, що обраховують отримані результати та формулюють висновки.

А.І. Долгова слушно зауважує, що при аналізі злочинності й більш широко кримінальної ситуації важливим є значення не тільки методик, за допомогою яких одержують дані, а й методики узагальнення, оцінювання таких даних. Узагальнення здійснюється за такою схемою:

1. Опрацювання відомостей, отриманих у результаті вивчення статистичних даних, опитувань, кримінальних справ, інших документів, спостережень.

2. Виокремлення емпіричного факту на базі отриманих статистичних, документальних та інших даних.

3. За емпіричним фактом іде теоретичний факт. У результаті аналізу емпіричних фактів (характеристик злочинності, кримінологічно значущих характеристик середовища, населення і стану соціального контролю в суспільстві) роблять теоретичні висновки про закономірності злочинності, кримінальної ситуації та її зміни [3, с. 7–8].

У сучасних умовах офіційні статистичні дані, що концентруються окремо в різних відомствах і правоохоронних органах, про кількість, стан і структуру злочинності, та результати, отримані експертами в ході проведених досліджень, мають значні розбіжності за всіма показниками, часто не порівнювані, тому не можуть бути покладені в основу прийняття рішень, що відбивали б об'єктивну реальність.

Більше того, без повної картини кримінальної ситуації навряд чи також можна розрахувати вартість адекватних фінансових витрат та інших засобів, необхідних для протидії злочинності. Отже, тільки приблизно можна назвати потрібне число фа-

хівців: лікарів, психотерапевтів, психологів, юристів та інших, які допоможуть втілити намічене в життя.

Важливим напрямом організації та проведення подібного моніторингу повинен стати аналіз особливостей злочинності в тому або іншому конкретному регіоні, специфіки характеристики особистості злочинця, причин зростання рівня злочинності, що в деяких регіонах досягла масштабів епідемії. Для того, щоб розкрити й зрозуміти механізм прояву регіональних особливостей, що відрізняються від середніх статистичних характеристик, необхідно розробити єдині підходи при здійсненні порівняльних досліджень.

Перелік проблем, що супроводжують кримінологічний моніторинг, досить великий, багато з них перебувають у стадії розробки, інші ж тільки позначені й вимагають подальшого глибокого вивчення, щоб потім вийти на необхідний рівень їхнього вирішення. Однією з таких проблем є інтеграція моніторингу та програмування в системі протидії злочинності.

У межах конкретної держави вибудувати систему протидії злочинності можна тільки на основі науково розробленої, матеріально забезпеченої програми, що включає систему заходів політичного, соціального, економічного, ідеологічного, морально-психологічного й правового характеру. Причому ці заходи повинні здійснюватися не самі по собі, а в тісній взаємодії з іншими запобіжними заходами в межах державної кримінальної політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому та її найнебезпечнішими проявами (організованою, професійною, наркотизмом тощо).

Усі ці вимоги, начебто, очевидні й добре зрозумілі. Залишається тільки відкритим питання про кількість і набір фахівців різних галузей знань, які повинні в комплексі вивчити негативне соціальне явище, розробити всі регіональні програми, що поєднуються між собою, узгодити й скоординувати їх з державною програмою в межах здійснення єдиної політики у сфері протидії злочинності.

Труднощі вирішення цієї проблеми є також достатньо очевидними, тому що в різних регіонах нашої країни різний рівень поширення злочинності, умови життя населення, кількість професіоналів, якість управління територіями тощо. Усе це являє собою серйозні перешкоди, що споконвічно не дають змоги виконувати поставлені завдання.

Адже за весь період здійснення державної кримінальної політики неодноразово на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях розробляли концепції та приймали численні програми з боротьби зі злочинністю, які так і не привели до бажаної мети [5, с. 29–37].

Тому перед розробкою й прийняттям чергової програми необхідно провести мо-

ніторинг (вивчення та аналіз) усіх раніше прийнятих програм як у цілому, так і по регіонах (областях, районах, містах, населених пунктах), які після закінчення строку їхньої дії виявилися малоефективними і не дали запланованих позитивних результатів. Такого комплексного дослідження ніколи не проводили (хоча спроби були [2, с. 14–26]), але важливо не тільки розкрити помилки, а й зрозуміти глибинні причини, що не дали змоги домогтися очікуваних цілей.

Отже, для того, щоб розробити ефективну й дієву тактику боротьби в сучасний період, а також стратегію протидії злочинності на майбутнє, важливо провести всебічний і об'єктивний моніторинг характеристик усіх показників, що визначають прояви злочинності. Відсутність цього моніторингу не дає змоги визначити масштаби злочинності в країні в цілому та в конкретних регіонах, оцінити ефективність заходів, спрямованих на її стабілізацію, а також розрахувати необхідні розміри фінансових коштів, виходячи з прогнозу розвитку кримінальної ситуації в майбутньому.

Упевнені, що ситуація повинна змінитися, якщо на нормативному рівні буде зазначено, що вирішити завдання протидії злочинності неможливо без створення єдиної системи моніторингу кримінальної ситуації. Основною стратегічною метою здійснення державного моніторингу протидії злочинності є одержання інформації, що дає змогу здійснювати:

- визначення масштабів поширення злочинності в країні з урахуванням латентних характеристик, виявлення і прогнозування пов'язаних із цим негативних наслідків;
- виявлення, прогнозування й оцінювання рівня загроз національній безпеці у сфері протидії злочинності;
- прийняття необхідних управлінських рішень у сфері протидії злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- оцінювання ефективності проведеної політики у сфері протидії злочинності та формування пропозицій з її підвищення.

Необхідно також визначити суб'єктів, які будуть здійснювати моніторинг, сформулювати основні функції та завдання, встановити механізм формування й розвитку самої системи державного моніторингу.

Список використаної літератури

1. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 308 с.
2. Джужа О.М. Аналіз загальнодержавних комплексних заходів запобігання злочинам в Україні / О.М. Джужа, Ю.Ю. Орлов // Правове забезпечення діяльності міліції/поліції: історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід : зб. наук. праць / Київ. націон. ун-т внутр. справ. – К. : Атіка, 2006. – С. 14–26.
3. Долгова А.И. Криминальная ситуация в России: оценка изменений // Новая криминальная ситуация: оценка и реагирование / под ред. А.И. Долговой. – М. : Криминологическая ассоциация, 2009. – С. 3–14.
4. Измалков В.И. Экологическая безопасность, методология прогнозирования антропогенных загрязнений и основы построения химического мониторинга / В.И. Измалков. – СПб. : НОАПСЕ, 1994. – 131 с.
5. Ключев М.М. Функціональна та процедурна характеристики програмування протидії злочинності / М.М. Ключев // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 32. – С. 29–37.
6. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты / В.Н. Курченко. – СПб. : Юридический Центр-Пресс, 2003. – 427 с.
7. Орлов Ю.В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення : монографія / Ю.В. Орлов. – Сімферополь : КРП, 2010. – 266 с.
8. Противодействие преступности : учеб. пособ. / Л.М. Давыденко, М.Л. Давыденко, А.Н. Литвинов и др. – Киев : Хай-Тек Пресс, 2011. – 200 с.
9. Харитонов А.Н. Государственный контроль над преступностью: (теоретические и правовые проблемы) : монография / А.Н. Харитонов. – Омск : Омский юрид. ин-т МВД России, 1997. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013.

Блаживский Е.Н. Мониторинг противодействия преступности

Статья посвящена анализу места, роли и значения криминологического мониторинга в системе противодействия преступности и его механизме, а также определению основных условий его внедрения.

Ключевые слова: криминологический мониторинг, противодействие преступности, уголовное законодательство, региональные особенности.

Blazhyvskiy E. Monitoring of crime prevention

The article is devoted to analysis of criminological monitoring methods, position, role and meaning in the system of crime prevention, its mechanism and to definition of main conditions of their application.

Key words: criminological monitoring, crime prevention, criminal legislation, region specific.